

4. Загребельний П. Розгін. П. *Персоносфера* : роман / П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2003. – 399 с.

5. Сухотин А. Парадоксы науки / А. Сухотин. – М. : Молодая гвардия, 1980. – 239с.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2010

R. TKACHENKO

IMAGE OF A SCIENTIST FROM THE POINT OF VIEW OF PSYCHOLOGY OF SCIENCE (THE NOVEL OF P.ZAHREBELNY “RUNNING START”)

The article is dedicated to the analysis of the scientist's image in the novel of P.Zahrebelny “Running Start”. The artistic model of the scientist is examined according to the following aspects: typology of scientific activity, temper, style of guidance, peculiarities of individual way of thinking etc.. Dynamics and versatility of the scientist's personality in defiance of society's stereotype are specially emphasized.

Key words: psychology of science, Faustus motives, stereotype, typology of scientific activity.

УДК 82-32Ахундов(045)

Улькер МЕДЕТОВА

ОПОВІДАННЯ С. С. АХУНДОВА «ЧЕСТЬ»

У статті проводиться всебічний аналіз відомого азербайджанського письменника Сулеймана Сані Ахундова «Честь». Автор статті вважає оповідання «Намус» («Честь») одним із найкращих оповідань азербайджанської літератури 1920-х років.

Ключові слова: оповідання, жіноча свобода, ідейно-естетичне значення.

Сулейман Сані Ахундов – великий митець, який розпочав свою творчу та суспільно-педагогічну діяльність як послідовник просвітницьких ідей М. Ф. Ахундова і зробив великий внесок у розвиток азербайджанської драматургії та художньої прози кінця ХІХ – початку ХХ сторіччя. З його творчістю дуже тісно пов'язане створення національної дитячої прози, зокрема, реалістичних оповідань, які розповідають про життя і побут підлітків та молоді. Одне з найбільш вражаючих оповідань письменника називається «Честь». В цьому оповіданні, присвяченому темі жіночої свободи,

автор показав гіркі плоди поганого виховання дітей, які виростили в умовах невігластва, вчинки, здійснені під впливом віджилого способу мислення, а також приділив увагу критиці старого світу.

В центрі описаних у творі подій стоїть Решид. Це молодий хлопець двадцяти років, сильний та хоробрий. Здається, він хоче жити чесним життям. Втім він має абсолютно застарілі поняття про честь. Решид вважає безчестям для молоді дівчини ходити вулицями міста без чадри, з відкритим обличчям. За це він навіть готовий вбити свою сестру Лейлу. Мати хоче відвернути його від цього рішення, але Решид не відмовляється від свого застарілого світогляду і стає вбивцею.

В образі Решида письменник узагальнює антигуманістичну сутність старого способу мислення і старих моральних норм. Його критика спрямована не на конкретну особу, а на умови, які роблять можливою появу Решидів взагалі, на антигуманістичні методи виховання та їхні невтішні наслідки. Ще в школі Решид за наказом батька починає носити на поясі пістолет. Батько хоче виростити його таким же завзятим, як і він сам. Ще тяжчою є доля сестри Решита. «Зі страху перед батьком вона не наслідувалася виходити з кімнати – щоб, бува, не потрапити на очі комусь чужому». Таке несправедливе суспільство, аморальне оточення плекали в людях пиху, невігластво, злобу, ворожнечу. Решида звели з пуття старі вороги його батька. «Вони не забули давньої ворожнечі. Але зі страху перед Радянською владою вони не можуть діяти відкрито. Вони вирішили підступом погубити Решида»². Ці люди написали Решидові листа, підбурюючи його тим, що його сестра – безсоромна, бо ходить із відкритим обличчям, відвідує клуби і вечірки; цим вони зачепили гордість молодого хлопця, викликали в нього гнів і відразу до сестри. Решид, помилково прийнявши свою кохану дівчину за сестру, вбиває її і потрапляє до в'язниці. Там він міркує, аналізує свої вчинки і розуміє свої помилки. Письменник дуже точно передає емоції, каяття Решида та зміни, які з ним сталися, завдяки чому йому вдається переконати читача в повному очищенні образу. В його останньому слові, з яким він звертається в залі суду до жінок, звучить вибачення, каяття молодого хлопця за свій вчинок, «Сестри, нехай не залишиться більше подібних до мене

² Там само.

хлопців та чоловіків з чорними думками в серці, які не дають нам рухатися до свободи. Я поділяю ваші погляди і прошу у суду для себе найтяжчого покарання»¹.

Але основна мета письменника полягає не тільки у критиці моральних правил старого суспільства або показі того, як грішна людина, усвідомивши свої гріхи, стає на путь істини. Основна ідея С.С. Ахундова – показати нові позитивні обставини, справедливість та гуманізм нової влади. Після п'ятимісячного утримання під вартою Решид постає перед судом.

Окружний суд враховує щире каяття Решида, визнання ним згубності своїх вчинків, той факт, що він вимагає для себе якнайтяжчого покарання, те, що він вчинив цей злочин під впливом оточення, обставин, виховання, і призначає йому найлегшу міру покарання, передбачену законом. Люди вважають цей вирок дуже справедливим і радо вітають його.

Така розв'язка подій постає з тенденційної позиції автора і надає оповіданню оптимістичного пафосу. Навіть у найтяжчому злочині є промінь світла, паростки добра. Завдання суспільства і його закон – слугувати тому, щоб перетворити цей промінь на яскравий світловий потік, дати цим паросткам перетворитися на зелену луку. Письменник вважає, що закони нового суспільства спираються виключно на принципи доброзичливості та гуманізму і відповідно суди, які діють у цьому суспільстві, зобов'язані проводити ці принципи в життя. А відтак їхні вирoki є справедливими і знаходять схвалення у людей.

Персонаж оповідання, який наставляє Решида на істинну путь, намагається відвернути його від злих вчинків – це Гюльсьом. Гюльсьом – це мати, яка до глибини душі любить своїх дітей, це мучениця. Половина її життя пройшла у старому суспільстві, посеред тривоги і страхів. Матінка Гюльсьом задоволена новою владою і новим життям. Вона розумна, мисляча й турботлива жінка. Свою дочку Лейлу вона видала за освіченого, культурного парубка – Каміля. Коли вона дізнається про сумніви свого сина Решида стосовно Лейли і бачить, як він болісно все це сприймає, вона каже: «Не журися, сину... Зараз усі ходять з відкритими обличчями, як

¹ Сулейман Сані Ахундов. Вибрані твори (азербайджанською мовою). Баку, 2005, с. 309.

Лейла. Не хвилюйся, твоя сестра – чесна, цнотлива дівчина. Вона не знеславить свого чоловіка. Сину, часи негоди минули. Ми тепер живемо в мирі і спокої. Ти знаєш, яка була наша доля за часів твого батька? Ми вдень надвір не могли вийти – боялися ворогів. Уночі здригалися від найменшого шурхоту. А ти сам раніше міг ходити вільно, як тепер?»¹

С. С. Ахундов змальовує образ Гюльсум у різних ситуаціях. На початку оповідання вона виступає в ролі вдумливої та турботливої виховательки. Своїми мудрими порадами намагається заспокоїти Решіда, відвернути його від негарних намірів. Вона добре розуміє, що люди, які намагаються збити з пуття Решіда, – це вороги його батька (Гочу Садика). «Вони не забули давньої ворожнечі. Але зі страху перед Радянською владою вони не можуть діяти відкрито, – каже письменник словами автора, – Вони вирішили підступом погубити Решіда. Вони зробили знаряддям помсти його сестру»².

Гюльсум не вдається відвернути сина від злого наміру. Коли Решід потрапляє до в'язниці, вона щоп'ятниці приходить на побачення з ним. Годинами вона очікує під в'язницею. Коли вона дізнається, що син відмовляється від побачення, то переживає сум'яття й муки. Письменник дуже тонко й експресивно описує її стан. «Нещасна мати годинами стояла, спершилася на стіну в'язниці, і проливала скрушні сльози. Інші матері та дружини, що теж прийшли на побачення, жаліли її. Вони заспокоювали її й відправляли додому. Попри це Гюльсум знову приходила: а раптом цього разу син передумає й погодиться на побачення з нею, або прийме від неї передачу. Але всі її надії сходили нанівець. Вартовому, що стояв біля воріт в'язниці, було шкода її»³.

Коли син погодився на побачення з Гюльсум, вона ледь не збожеволіла від радощів. Особливо радісно було їй бачити зміни, що відбулися в ідеях, способі мислення, потягах Решіда. Це її тішило. І, нарешті, письменник описує Гюльсум у залі суду. Вона надзвичайно схвильована. Жінки в суді вимагають для вбивці

¹ Сулейман Сані Ахундов. Вибрані твори (азербайджанською мовою). Баку, 2005, с. 301.

² Там само, с. 302.

³ Там само, с. 306

(Решіда) смертної кари. Ці вимоги краjali серце Гюльсюм, «мов пущені з лука стріли»¹.

С. С. Ахундов в образі Лейли змальовує молодих жінок: і їхнє важке життя до квітневої революції, і їхнє становище після встановлення Радянської влади. Лейла – молода жінка, яка користується правами, наданими жінці новим суспільством. За життя батька вона була зачинена вдома, не насмілювалася навіть вийти на вулицю. На її точку зору ніхто не зважав. Нове суспільство урівняло жінку в правах із чоловіками. На відміну від попередніх часів, тепер вони отримали можливість ходити до школи, відвідувати заклади вищої освіти, культурні заклади, брати участь у громадських та культурних заходах. Лейла – це узагальнений образ такої дівчини. Отримавши згоду матері й брата, вона створює сім'ю з культурним і освіченим молодим чоловіком на ім'я Каміль. За згодою чоловіка вона ходить із відкритим обличчям, відвідує клуби, вечірки. Вона – хороша подруга. Вона дружить зі своєю сусідкою по двору Лією, вчиться в неї російської мови. Лейла любить свою подругу, як рідну сестру, не має від неї таємниць; навіть, коли Лія з нареченим іде на вечірку, Лейла позичає їй свою сукню та накидку. Але темні, неосвічені люди порушують спокійний плін їхнього життя, заважають їм жити щасливо. Решід намагається вбити Лейлу, і цим вчинком приносить їй нещастя.

У написаному з просвітницьких позицій оповіданні «Честь» показано, які трагедії породжує культурна відсталість, неосвіченість і невігластво.

Автор клеймить усе перераховане як атрибути старого суспільства. Але у своєму оповіданні він не схильний обмежуватися критикою антигуманних моральних законів старого суспільства. У своєму творі він переслідує також іншу мету: привернути увагу до того, що нове суспільство є кращим. Сулейман Сані Ахундов відображає потворні риси старого ладу лише для того, щоб яскравіше показати переваги ладу нового. Ще в середині ХХ ст. один із поціновувачів творчої своєрідності С. С. Ахундова, Джафар Хандан писав, що Сулейман Сані Ахундов у своїх численних творах намагається показати потворні сторони минулого життя, тим самим

¹ Сулейман Сані Ахундов. Вибрані твори (азербайджанською мовою). Баку, 2005, с. 308.

викликаючи відразу до нього і прищеплюючи почуття любові до нашого нового життя².

Оповідання «Честь» також було написано з метою викликати симпатію до нового ладу, відобразити його гуманізм. В оповіданні ця тенденція проявляється у двох формах: 1. Персонажі оповідання у своїх репліках висловлюють переваги нового ладу. І Гюльсюм, і Решид згадують, що раніше не можна було вільно зітхнути: «Ми вдень надвір не могли вийти – боялися ворогів. Вночі здригалися від найменшого шурхоту»¹. 2. Моральні та юридичні норми нового суспільства вважаються справедливими, гуманістичними. Закони цього нового суспільства захищають матеріальну та духовну свободу громадян, відповідають їхнім сподіванням. Державні службовці відзначаються турботливістю та людяністю. Система юстиції та судочинства в своїй діяльності спирається на принципи справедливості та гуманізму. Вона виносить справедливі вироки, спрямовані на виправлення людини. Ізолятори та в'язниці – це не тільки місце відбування покарання, це водночас місце виховання та очищення. Там до в'язнів не застосовують фізичних покарань, до них ставляться, як до людей. Саме перебуваючи у в'язниці, Решид розмірковує над глибиною своєї вини, над тим, що його злочин не має виправдання: «У в'язниці Решида посадили в окрему камеру. Він навіть зрадив цьому, бо в його стані він потребував спокою та самотності... Решид цілими днями лежав на підлозі, поринувши в думки. Він тільки зараз зрозумів, яке це величезне щастя – воля... Він тільки зараз усвідомив, яке це благо – сонячне світло, яке пробивалося крізь високі вузькі вікна»².

В оповіданні наглядча у в'язниці зображено співчутливою людиною. Коли він бачить ридання матері, яка з нетерпінням чекала побачення з сином, а дізнавшись, що він не хоче виходити на побачення, впала в розпач, він вирішує їй допомогти. Лише завдяки йому матері вдається побачити Решида. Зображений письменником суд виносить Решидові гуманний вирок. Вислухавши промову Решида, суд глибоко дослідив причини злочину, розібрався в його

² Дж. Гаджиев. Історія азербайджанської літератури ХХ сторіччя. Баку, вид-во Азербайджанського університету, 1955, с. 353.

¹ Сулейман Сані Ахундов. Згаданий твір, с. 301.

² Там само, с. 307.

обставинах, всебічно вивчив фактори, які його зумовили; в результаті суд дійшов висновку, що вчинене Решидом убивство стало наслідком віджилої системи виховання. А відтак Решид заслуговує на ув'язнення, а не на смертну кару. Люди схвально поставилися до такого вироку. Відповідно до своїх просвітницьких поглядів автор, з одного боку, розцінює таку легку міру покарання як перемогу нового над старим, а з іншого боку, пов'язує її з гуманною судовою системою нового ладу, Радянської влади.

Оповідання «Честь», окрім декларації високих просвітницьких ідей відрізняється й художньою довершеністю. Його сюжет і композиція – стислі, мова – проста й зрозуміла, зображені в оповіданні події автор передає словами автора. Події викладаються послідовно, звучать природно і доповнюють одна одну. Характери героїв ілюструються їхніми вчинками. Оповідання має велике моральне та виховне значення, воно породжує в читачеві відразу до пережитків, до культурної відсталості, пробуджує в ньому співчуття до прогресу.

Оповідання «Честь» не тільки є одним із найкращих оповідань 20-х років ХХ сторіччя, але й сьогодні зберігає своє ідейно-художнє значення і актуальність.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2010

THE STORY “NAMUS” (“HONESTY”) BY S.S.AKHUNDOV (PH)

The well known Azerbaijan writer Suleyman Sani Akhundov's story “Namus” (“Honesty”) is analyzed in this article.

The author is appreciated the story “Namus” (“Honesty”) one of the best stories written in 1920 years in Azerbaijan literature.

УДК 398(477)

Тетяна ЧУХЛІБ,

Оксана ПАВЛЕНКО

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКИХ ВІРУВАНЬ

У статті досліджено актуальність давніх світоглядних уявлень, подано структуру і функціональність вірувань у повсякденному житті сучасного суспільства.